

УДК 636 : 001 (477) (043.3)

АКАДЕМІК НААН М.В. ЗУБЕЦЬ – НОВАТОР АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ*Михайло Апостол*

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Україна, 03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10
e-mail: apostolmv@online.ua

Важливим напрямом аграрної реформи України є зростання ефективності агропромислового комплексу. На сучасному етапі в Україні сільське господарство забезпечує до 80% національного доходу. Завдяки динамічному нарощуванню виробництва у ключових галузях сільське господарство не лише забезпечує продовольчу безпеку країни, а й залишається провідним бюджетоутворюючим та антиінфляційним фактором в умовах глибокої кризи. Одним із вагомих чинників подальшого розвитку агропромислового комплексу України є інтенсифікація його наукового забезпечення.

У розробленні наукових засад розвитку аграрної галузі в Україні, зростання її стабільності та конкурентоспроможності вагомий внесок зробив академік НААН Михайло Васильович Зубець (1938-2014). Принципові положення ефективного функціонування агропромислового комплексу в Україні, розроблені вченим, предметом окремого дослідження до цього часу не були. Дослідниками історії науки узагальнено його основні розробки з породотворення у тваринництві та раціонального використання племінних ресурсів, водночас його творчі пошуки як новатора та реформатора агропромислового комплексу в Україні залишилися поза їх увагою [1-4]. З огляду на зазначене метою даного дослідження є вивчення названого складника наукового доробку М.В. Зубця, що набуває особливої актуальності за сучасних умов євроінтеграції. Методологія дослідницького пошуку ґрунтується на використанні системно-історичного підходу.

Становленню академіка М.В. Зубця як організатора сільськогосподарської дослідної справи, новатора аграрного виробництва сприяла майже двадцятирічна робота у Міністерстві сільського господарства та Держагропромі УРСР. Специфіка роботи у міністерстві дала змогу вченому вивчати аграрну галузь кожного регіону УРСР, при цьому кожне відрядження, пов'язане з підготовкою питань на розгляд директивними органами республіки, ставало для вченого новою сходинкою на шляху її ефективного розвитку. Завдяки набу-

тому досвіду він сформувався як стратег і тактик, політик і дипломат, учений і практик на всіх рівнях буття – від особистісного до загальнодержавного та міжнародного масштабів [4].

Академік НААН України Михайло Васильович Зубець

У січні 1972 р. М.В. Зубця призначили головним зоотехніком відділу з племінної справи Головного управління тваринництва та птахівництва Міністерства сільського господарства УРСР. Як свідчать архівні матеріали, діяльність відділу першочергово спрямовувалася на виконання таких завдань: складання проектів перспективних і поточних тематичних планів племінних господарств; розробку заходів зі зростання продуктивності сільськогосподарських тварин; збільшення виробництва продукції тваринництва та зниження його собіва-

рності; здійснення заходів з поліпшення племінних і продуктивних якостей худоби та птиці у господарствах; розробку заходів з нарощування виробництва та раціонального використання кормів; запровадження у практику господарств передових зоотехнічних і ветеринарних заходів; зміцнення матеріально-технічної бази племінних господарств тощо [5, арк. 22-24].

Традиційним заходом, що проводився відділом, була розробка планів селекційно-племінного вдосконалення худоби. Спільно з працівниками галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів УРСР склали перспективні плани селекційно-племінної роботи на 1971-1975 роки для кожного племінного господарства. Безпосередньо займалися проведенням і зведенням відомостей бонітування худоби, комплектуванням племінних господарств, плануванням штучного осіменіння та племінного підбору корів і телиць, підведенням результатів соціалістичного змагання та роздоювання корів, вивченням стану підготовки племінних господарств до зимівлі тощо.

М.В.Зубець з великим ентузіазмом сприймав планові поїздки до племінних господарств. Ділове спілкування з керівниками та спеціалістами господарств, ознайомлення з передовим досвідом давали йому «інформаційну пізнавальну сировину, з якої ліплять не фантастичні ідеї». Уже через три місяці його перевели на посаду заступника начальника відділу з племінної справи, ще через три – начальника цього відділу, іще через три місяці – заступника начальника Головного управління тваринництва та птахівництва Міністерства сільського господарства УРСР [4].

Першочергова діяльність управління у цей період спрямовувалася на вирішення низки завдань: 1) зміцнення матеріально-технічної бази державних племінних господарств; 2) спеціалізація та концентрація виробництва і розвиток міжгосподарських зв'язків; 3) забезпечення максимально можливого зростання виробництва та заготівлі продукції тваринництва; 4) розробка заходів зі зростання продуктивності сільськогосподарських тварин; 5) зміцнення кормової бази та раціональне використання кормів; 6) запровадження ефективних заходів з організації зимівлі худоби; 7) проведення соціалістичних змагань; 8) ефективне використання сільськогосподарської техніки; 9) зростання продуктивності праці, скорочення непередбачених витрат у тваринництві;

10) забезпечення зниження собівартості продукції тваринництва; 11) збільшення фінансування господарств тощо.

Головним управлінням тваринництва та птахівництва здійснювалася робота з організації зимівлі худоби, збереження поголів'я, виконання планів продажу державі продукції тваринництва. Ці питання регулярно обговорювалися на засіданнях Міністерства сільського господарства УРСР, пленумах ЦК КПУ, обкомів і райкомів, засіданнях колегій відомчих міністерств і відомств, у трудових колективах [8, арк. 1].

Головним управлінням тваринництва та птахівництва Міністерства сільського господарства УРСР приділялася значна увага впровадженню нових технологій з вирощування молодняку великої рогатої худоби на м'ясо, а також розробці заходів з поліпшення відтворних якостей поголів'я великої рогатої худоби, ліквідації яловості, подальшому вдосконаленню технології і техніки штучного осіменіння сільськогосподарських тварин.

У кінці 70-х років ХХ ст. в УРСР особливо гостро постала проблема розбудови галузі спеціалізованого м'ясного скотарства. При Головному управлінні тваринництва і птахівництва Міністерства сільського господарства УРСР створено Управління м'ясного скотарства, яке очолив М.В.Зубець. У цей час ученим сформульовано концепцію становлення галузі спеціалізованого м'ясного скотарства в УРСР, яка охоплювала розроблення селекційних, технологічних, зоотехнічних, ветеринарних та організаційних заходів. Розроблено методологічні та теоретичні основи виведення низки спеціалізованих м'ясних порід, основні принципи формування племінної бази та раціональної організації праці у м'ясному скотарстві, технології ведення галузі для різних регіонів України, методи ефективного відтворення худоби м'ясного напрямку продуктивності, визначення ефективності селекційних досягнень у м'ясному скотарстві тощо.

За керівництва М.В.Зубця створено племінні репродуктори для вивчення адаптаційних властивостей та інтенсивного відтворення зарубіжних м'ясних порід, де було сконцентровано понад 3,5 тис. голів худоби, у тому числі 70% чистопородної [9, арк. 9]. Обґрунтовано необхідність створення елевєрів з вирощування, оцінки й інтенсивного використання бугаїв м'ясного напрямку продуктивності у дослідних господарствах Українського НДІ розведення та штучного осіменіння великої рогатої худоби, а також НДІ землеробства і тва-

ринництва західних районів УРСР [9, арк. 10]. Запроваджено нові організаційні форми, якими стали науково-виробничі об'єднання, розроблено технології ведення спеціалізованого інтенсивного м'ясного скотарства та створення високопродуктивних порід, придатних до використання у різних зонах республіки [7, арк. 22]. Ця частина його наукового спадку не втратила свого значення в умовах сьогодення, оскільки відбуваються ефективні пошуки її подальшого розвитку за умов вирішення проблеми безпеки харчування населення, зростання якості продукції тваринництва.

У 1980-1983 роках М.В. Зубець – начальник Головного управління сільськогосподарської науки Міністерства сільського господарства УРСР. Якщо до цього часу його науково-виробнича діяльність здійснювалася у площині племінного тваринництва, то з 1980 р. вона набула значно більших масштабів, охопивши всю аграрну науку. Ознайомлення з системою діяльності науково-дослідних установ і механізмом їхньої взаємодії з виробництвом дало змогу йому об'єктивно вивчати загальний стан вітчизняної сільськогосподарської науки та дослідної справи, розробляти програми подальших дій [4].

Як свідчать архівні документи, у 1981 р. Головному управлінню сільськогосподарської науки підпорядковувалося 27 наукових установ, 20 обласних державних дослідних і 5 республіканських галузевих дослідних станцій. Основні наукові напрями діяльності управління полягали у: випробуванні (відносно до місцевих умов), удосконаленні та запровадженні прогресивних технологій виробництва продукції рослинництва та тваринництва; поліпшенні існуючих і створенні нових порід, типів, ліній тварин; розробленні більш досконалих методів розведення та відтворення худоби; вирощуванні племінного молодняка тощо. Загалом, управління координувало наукові дослідження, що проводилися за 209 науковими темами державного, відомчого та республіканського планів [6, арк. 2-8].

Уже за перші три роки керування М.В. Зубця Головним управлінням сільськогосподарської науки досягнуто позитивних зрушень у науковому забезпеченні галузі тваринництва. Так, у 1981 р. запроваджено нову організаційну форму племінної роботи у молочному скотарстві, що ґрунтувалася на досягненнях великомасштабної селекції, оцінці генотипу плідників за якістю потомства. З цієї метою у республіці вперше побудовано комплекс з вирощування й оцінки плідників за

потомством, розрахований на щорічну поставку на вирощування 120 і дослідження 60 племінних тварин. Для оцінки лактуючих дочок досліджуваних плідників побудовано комплекс на 1200 гол. Створено республіканський спермобанк кращих плідників молочних і м'ясних порід для проведення замовних паруваль і збереження генофонду тварин. Розроблено та запроваджено довгострокові програми великомасштабної селекції симентальської та чорно-рябої худоби.

3 грудня 1983 р. – по липень 1984 р. М.В. Зубець був заступником Міністра сільського господарства УРСР. У 1984-1986 роках – начальником Головного управління сільськогосподарської науки, пропаганди, впровадження науково-технічних досягнень і передового досвіду, старшим науковим співробітником, членом колегії Міністерства сільського господарства УРСР. Управлінню підпорядковувалися 25 обласних виставок, а також групи по запровадженню при обласних управліннях сільського господарства [6, арк. 9, 16]. У середньому за рік публікували більше 30 рекомендацій, 20 міжвідомчих тематичних наукових збірників, 7 науково-популярних фільмів, понад 700 найменувань літератури з популяризації передового досвіду. Організовували більше 150 тематичних виставок, 70 семінарів. Як свідчать архівні матеріали, у середньому щорічний економічний ефект від запровадження досягнень науки і передового досвіду у сільське господарство республіки складав біля 700 млн. крб.

У 1986-1989 роках М.В. Зубець – начальник Головного управління виробничої перевірки, пропаганди та впровадження науково-технічних досягнень і передового досвіду Держагропрому УРСР. До республіканського центру наукового забезпечення АПК входило 167 науково-дослідних, проектно-конструкторських, технологічних організацій і вищих начальних закладів УРСР, незалежно від їх відомчого підпорядкування. За кожною галуззю чи проблемою виділялася головна організація, як правило, науково-дослідний інститут, відповідальний за організацію та науково-методичний рівень досліджень. Зростання рівня техніко-економічних показників сільського господарства здійснювалося на основі реалізації 15 цільових комплексних і галузевих науково-технічних програм, що включали заходи державного і відомчого запровадження [7, арк. 154-157].

Основні зусилля управління спрямовувалися на уточнення тематики підвідомчих науко-

во-дослідних установ, закриття малоперспективних тем, укріплення матеріальної бази відділів і лабораторій. За керівництва М.В. Зубця здійснено перехід до планування досліджень на основі «запита-розробки», введено нову систему оцінки завершених наукових розробок, рекомендованих до впровадження на основі введення паспортів, які розглядалися відповідними підрозділами і науково-технічною радою Міністерства сільського господарства УРСР. Така система дозволила посилити вимоги до якості наукових розробок, їх технологічності, відповідності умовам виробництва.

У цей період галузевими науково-дослідними установами проведено значну роботу з удосконалення якісних і кількісних показників галузі тваринництва. Розроблено республіканську програму якісного вдосконалення сільськогосподарських тварин на 1987-1990 роки і на період до 2000 р., яка передбачала використання кращих вітчизняних і світових генетичних ресурсів, досягнень науки та передової практики у галузі генетики, селекції, біотехнології й інших напрямів науково-технічного прогресу (великомасштабна селекція з широким використанням плідників-поліпшувачів, трансплантація ембріонів тощо).

Таким чином, академіком М.В. Зубцем розроблено принципові положення управління аграрною наукою, координування галузевих наукових досліджень, пропаганди та впровадження найбільш перспективних науково-технічних досягнень і передового досвіду, що забезпечило зростання ефективності та конкурентоспроможності агропромислового комплексу УРСР у 1972-1989 рр. Обґрунтовано концепцію розбудови галузі спеціалізованого м'ясного скотарства в УРСР, виведено високопродуктивні породи великої рогатої худоби, що сприяло імпортозаміщенню продукції тва-

ринництва. Ученим ініційовано запровадження низки новацій: 1) науково-виробничі об'єднання як нові організаційні форми агропромислового виробництва; 2) комплекси з вирощування й оцінки плідників за потомством; 3) республіканський спермобанк кращих плідників молочних і м'ясних порід для проведення задовних паруваль і збереження генофонду; 4) довгострокові програми великомасштабної селекції; 5) племінні репродуктори для вивчення адаптаційних властивостей та інтенсивного відтворення зарубіжних м'ясних порід; 6) елевтери з вирощування, оцінки й інтенсивного використання бугаїв м'ясного напрямку продуктивності у дослідних господарствах та ін. Названі пропозиції залишаються перспективними при науковому забезпеченні сучасного ефективного розвитку агропромислового комплексу України, зростанні його стабільності та конкурентоспроможності в умовах євроінтеграції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гладій М.В. Академік М.В. Зубець – талановитий учений, організатор, політичний і громадський діяч / М.В. Гладій // Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. / НААН, ІРГТ. – К, 2015. – Вип. 49. – С. 6-13.
2. Єфіменко М.Я. Зубець Михайло Васильович / М.Я. Єфіменко // Вчені-селекціонери у тваринництві / УААН; наук. ред.: М.В. Зубець, В.П. Буркат. – К: Аграрна наука, 1997. – С. 59-62 («Українські вчені-аграрії ХХ ст.»; кн. 1).
3. Полупан Ю.П. Академік Михайло Васильович Зубець (спогади про Вчителя) / Ю.П. Полупан // Зубець Михайло Васильович: бібліографічний покажчик наукових праць за 1966-2012 роки. – К: ННЦ «ІАЕ», 2014. – С. 68-75.
4. Свояченко М. Вірний син аграрної науки / М. Свояченко // Зубець Михайло Васильович: біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1966-2012 роки / НААН, ННСГБ, ІРГТ; уклад. В.А. Вергунов, М.М. Зубець, Т.Ф. Дерлеменко та ін.; наук. ред. В.А. Вергунов. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К, 2014. – С. 21-62 (Біобібліогр. сер. «Академіки Нац. акад. аграр. наук України» / НААН, ННСГБ).
5. Центральний державний архів вищих органів управління України (ЦДАВО України), ф.27, оп.22, спр.3429, 91 арк.
6. ЦДАВО України, ф.27, оп.22, спр.6640, 31 арк.
7. ЦДАВО України, ф.27, оп.22, спр.7444, 191 арк.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф.1, оп.25, спр.1388, 44 арк.
9. ЦДАГО України, ф.1, оп.25, спр.1545, 146 арк.

Апостол Михайло Академік НААН М.В. Зубець – новатор аграрної галузі України

Висвітлено внесок академіка НААН М.В. Зубця у розвиток наукового забезпечення агропромислового комплексу України, зростання його конкурентоспроможності. Учений пройшов шлях від головного зоотехніка відділу з племінної справи Головного управління тваринництва та птахівництва Міністерства сільського господарства УРСР до заступника Міністра сільського господарства УРСР, а також Головного управління управління науково-технічного прогресу у галузях агропромислового комплексу Держагропрому УРСР. Окреслено шляхи використання творчого доробку вченого на сучасному етапі розвитку аграрної галузі України в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, науково-технічний прогрес, тваринництво, м'ясне скотарство, конкурентоспроможність

Апостол Михаил Академик М.В. Зубец – новатор аграрной отрасли Украины

Освещен вклад академика НААН М.В. Зубца в развитие научного обеспечения агропромышленного комплекса Украины, возрастание его конкурентоспособности. Ученый прошел путь от главного зоотехника отдела по племенному делу Главного управления животноводства и птицеводства Министерства сельского хозяйства УССР до заместителя Министра сельского хозяйства УССР. Обобщены его достижения в становлении Управления мясного скотоводства Министерства сельского хозяйства УССР, а также Главного управления научно-технического прогресса в отрас-

лях агропромислового комплексу Госагропрома УРСР. Очерчены пути использования творческого наследия ученого на современном этапе развития аграрной отрасли Украины в условиях евроинтеграции.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, научно-технический прогресс, животноводство, мясное скотоводство, конкурентоспособность

Apostol Mychailo Academician M. Zubets – an innovator of the agrarian sector of Ukraine

Contribution of academician of NAAS M.V. Zubets to the development of scientific support for agro-industrial complex of Ukraine, increase its competitiveness was highlighted. The scientist made his way from the main zootechnician of the department of breeding work of General Directorate of Animal Husbandry and Poultry of Ministry of Agriculture of the Ukrainian SSR to the Deputy Minister of Agriculture of the Ukrainian SSR. His achievements in the development of the Directorate of Beef Cattle Industry, Ministry of Agriculture of the Ukrainian SSR and the Main Department of Scientific and Technical Progress in the Fields of Agro-Industrial Complex of State Agricultural Committee of the Ukrainian SSR were summarized. The scientist formulated the concept of organization of specialized beef cattle industry in the Ukrainian SSR, created beef breeds of cattle. He initiated the introduction of a number of innovations: 1) scientific-production association; 2) facilities for sire breeding and evaluation; 3) republican sire sperm bank; 4) long-term large-scale breeding programs; 5) pedigree reproducers of the foreign beef breeds; 6) farms for growing, evaluation and intensive using of the bulls of the beef breeds and so on. The ways to use the creative heritage of the scientist at the present stage of development of agrarian sector of Ukraine in European integration conditions were outlined.

Keywords: agro-industrial complex, scientific and technological progress, animal husbandry, beef cattle industry, competitiveness

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 14.11.2016 р.